

УДК 373.2.015.311

DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-2-71-76

Матвієнко С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ
ЗАНЯТЬ ХУДОЖНІМ КОНСТРУЮВАННЯМ**

У статті аналізуються підходи до використання потенціалу дитячого художнього конструювання щодо виховання у старших дошкільників такої особистісної якості, як самостійність. Провідна роль у розвитку самостійності належить вихованню та навчанню, тобто керівництву з боку дорослого, проте важливо урахувувати щодо цього особистісні можливості дитини. Самостійність дошкільника формується значною мірою в практичній діяльності, з огляду на це важливо визначати потенціал різних видів діяльності, у тому числі – предметно-продуктивного та художнього конструювання. Вказується на те, що цей вид діяльності передбачає не тільки моделювання структури об'єкта, який конструюється, але й створення художнього образу. У процесі художньо-конструктивної роботи визначаються етапи її проведення, логіка яких спрямована на формування у дитини творчих самостійних визначень у виготовленні поробки. Автором статті звертається увага на те, що зміна підходів до організації художньо-конструктивної діяльності дітей окреслили певні протиріччя, які стосуються й можливостей розвитку самостійної творчої діяльності дошкільників. Вказується на те, що вихователю, в організації самостійних занять дітей художнім конструюванням, слід особливу увагу приділити експериментуванню малюків з різними матеріалами, які використовуються у даному виді роботи. Наголошується на важливості використання проблемних і творчих завдань; колективних форм роботи, що сприяє не тільки удосконаленню технічних можливостей дитини у процесі художньо-конструктивної діяльності, але й розвиває важливі особистісні якості, у тому числі – самостійність.

Ключові слова: самостійність, особистісна якість, художнє конструювання, художньо-конструктивна діяльність, діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває нові вимоги до виховання дітей та молоді, які в недалекому майбутньому будуть жити та працювати в оновлених суспільно-економічних умовах, що визначатимуть добір механізму господарювання та добору форм керівництва багатьма сферами, у тому числі – й виробничою. Необхідність вирішення проблеми підготовки молодого покоління до умов життя в сучасному суспільстві вимагає перегляду підходів до розвитку, навчання та виховання дітей не тільки на засадах особистісно орієнтованого та діяльнісного, але й практико-орієнтованого підходів до організації освітнього процесу. У рамках даного підходу вважається, що діти у процесі виховання та навчання у закладі дошкільної освіти повинні навчитися самостійно визначатися з організацією та реалізацією своєї діяльності (визначати її мету та завдання, аналізувати умови її здійснення, пропонувати варіанти вирішення проблемних ситуацій, знаходити задля цього необхідні засоби), уміти долати розбіжності у спільній діяльності тощо.

Самостійність дошкільника – це завжди продукт його власної ініціативи. Вона не дається від народження, вона формується й досягає певного рівня розвитку в результаті залучення малюка до організованої дорослим діяльності. Самостійність посідає одне з провідних місць у структурі базових якостей особистості, таких як: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки та безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні самостійність розглядається як особистісне утворення, яке є важливою умовою формування готовності дитини до

навчання у школі, умовою самореалізації особистості та її творчих можливостей. Самостійність дитини формується значною мірою в практичній діяльності, щодо цього важливу роль визначає такий вид предметно-продуктивної діяльності, як художнє конструювання. Конструктивна діяльність дошкільника має творчий та розвивальний характер, що визначає її цінність та важливість щодо розвитку сприймання дитини, її мислення, уяви, технічних умінь, моторики, а також розвитку базових якостей особистості, до яких належить і самостійність. Як визначив аналіз наукової літератури, на сьогодні створено недостатню кількість робіт, в яких би обґрунтовувалася специфіка використання даного виду діяльності дітей старшого дошкільного віку щодо виховання у них самостійності, чим і обумовлена **актуальність даної статті**.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема виховання самостійності як особистісної якості розглядалася у працях вчених Н. Аксаріної, Л. Божович, А. Валлона, Л. Венгера, Д. Ельконіна, О. Запорожця, В. Крутецького, Я. Неверович, Є. Субботського та ін. Стотно дітей дошкільного віку, виховання самостійності досліджувалося В. Аванесовою, Г. Биховець, Т. Власовою, Ю. Демидовою, О. Кононко, О. Лісовець, С. Марутян, В. Маршицькою, Ш. Амонашвілі, Г. Цекерман та ін.

Роль праці у вихованні у дошкільників самостійності розкрита в працях О. Андрейчик, Г. Беленької, Р. Буре, Л. Кіргоди, Л. Островської, Л. Пісоцької. Вплив продуктивних видів діяльності на вищезазначений процес визначено у наукових працях Н. Ветлугіної, Н. Голоти, Г. Григорьєвої, О. Дронової, В. Зінченка, Л. Калуської, Т. Казакової, Т. Комарової, Н. Сакуліної, О. Удіна та ін.

Проте вплив такого виду художньо-продуктивної діяльності дітей, як художнє конструювання, на нашу думку, практично науково не обґрунтовувався. Тому **мета статті** полягає у розкритті особливостей виховання самостійності у дітей 6–7 років у їхніх заняттях художнім конструюванням.

Виклад основного матеріалу. Самостійність як науковий феномен має різне трактування. Більшість науковців визначають самостійність як інтегральну якість особистості, що поєднує в собі інтелектуальну, емоційну та волюву сторони особистості (Т. Бабаєва, Т. Бистрова, П. Виноградов, Т. Ісаєва, О. Кононко, Л. Круглова, Г. Поддубська, М. Силаєва та ін.).

Є. Смирнова (2008 р.) розглядає самостійність не тільки у зв'язку із набуттям людиною умінь виконувати певні дії або види діяльності без сторонньої допомоги, але й у мотиваційному спрямуванні особистості. Під цим визначається здатність постійно виходити за межі власних можливостей, прагнути до нового, ставити перед собою нові завдання та вирішувати їх [7, с. 65].

Самостійна діяльність дошкільника виконується без безпосереднього керівництва дорослого, проте за його завданням, у його присутності та у спеціально відведений для цього час. Важливість і цінність самостійної художньої діяльності у тому, що вона дозволяє перенести вже набуті дитиною знання, уміння та навички в повсякденне життя, розвиває творче мислення, інтерес до художньо-продуктивної діяльності та конструювання, активність, творчість, самостійність тощо.

Саме в діяльнісному аспекті самостійність розглядалася в працях Т. Бабаєвої, Т. Волчанської, Г. Годіної, Ф. Ізотової, М. Крулехт, Н. Кухарева, І. Лернера, М. Махмутова, Л. Порембської, О. Сафонової, О. Удіної, Н. Шибанової [8, с. 25].

М. Савченко (2014 р.) характеризує самостійність дітей дошкільного віку як морально-волюву якість, що характеризується свідомим та відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звернення за допомогою до дорослого лише у разі потреби [5, с. 27].

На основі аналізу наукових праць (Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Л. Виготського, З. Власової, А. Ковальова, В. Крутецького, О. Леонтьєва, А. Люблінської та ін.), можна зробити наступні висновки, які характеризуватимуть самостійність у контексті проблеми, що досліджується нами:

- самостійність є інтегральною якістю особистості, які включає вміння самостійно здійснювати діяльність на усіх етапах та здатність до переносу отриманих знань, умінь та навичок у практичній діяльності;

- самостійність найбільшою мірою пов'язана з готовністю особистості до діяльності та самою діяльністю, що визначається організацією освітнього процесу

щодо надання можливості дитині займатися як під прямим керівництвом педагога, так і в різних видах самостійної діяльності;

- самостійність розгортається від самостійності репродуктивного характеру до самостійного творчого початку.

Дослідниця О. Удіна визначає наступні етапи розвитку самостійності у дошкільників: репродуктивний (оволодіння знаннями, уміннями діяти за зразком); виконавський (уміння діяти без зразка, застосовуючи засвоєні навички та вміння); продуктивний (уміння вносити власні елементи, діяти без допомоги дорослого при виборі змісту, засобів здійснення поставленої мети); творчий (уміння вносити зміни, знаходити оригінальні рішення, перетворювати дійсність) [8, с. 10].

Практичне спрямування самостійності старших дошкільників реалізовується в різних видах діяльності, до яких належить і художнє конструювання – один із видів дитячого конструювання [2, с. 5].

Художнє конструювання – вид діяльності, спрямований не тільки на моделювання структури об'єкта, що конструюється, але й на створення художнього образу. Л. Парамонова (2002 р.) визначала серед матеріалів, з якими працюють діти в їхніх заняттях художнім конструюванням, лише папір та природні матеріали [4]. Сучасні педагогіки-практики та науковці на основі проведення практичної роботи з дітьми, вказують, що перелік таких матеріалів може розширюватися за використання плоских елементів конструктора. На нашу думку, не слід відкидати з переліку матеріалів, які використовуються у роботі з дітьми певні види викидних матеріалів, хоча їх відповідність даному виду діяльності або занять художньою працею на сьогодні є дискусійною.

Методами навчання дітей художньому конструюванню є: за наслідуванням, за "наочним орієнтиром" (за схемою, каркасом), метод художньо-аналітичних порівнянь, метод свободи в системі обмежень, метод діалогічності в обговоренні замислу твору, метод колективних та групових робіт тощо. Можна визначити такі форми організації роботи з художнього конструювання: як елемент занять дітей художньою працею та в позазаняттєвій діяльності, зокрема – у повсякденному житті, у часи, відведені в організації життєдіяльності дітей для самостійної роботи, що виникає за ініціативи самих дітей [3, с. 100].

Специфіка художнього конструювання визначається тим, що у дошкільному та молодшому шкільному віці воно має схожість з образотворчою діяльністю та грою, які також відображають світ навколо дитини, а вироби, створені дітьми, використовуються практично й надалі (для ігор, подарунків, театралізованих постановок тощо).

І. Сивцева (2008 р.) вказує на те, що заняття художнім конструюванням (на будь-якому рівні сприймання, пізнання та самостійної творчої діяльності) не тільки вчать розуміти і створювати нове, незвичне, проте вчать розуміти та створювати нове, розвивають образне мислення та фантазію, стимулюють внутрішні сили та творчий потенціал особистості [6, с. 14].

Як зазначають дослідники (Г. Пантелєєв, Л. Парамонова), організація роботи з художнього конструювання зумовлює дотримання певної послідовності: від площинної форми до об'ємного художнього образу, що, в свою чергу, визначає наступну етапність:

1) виокремлення способів конструювання з контексту практичної діяльності конкретного характеру та наступне введення їх у процес виготовлення різних поробок, переважно – іграшок;

2) постановка перед дошкільниками завдань проблемного характеру, що потребує від дітей молодшого дошкільного віку співвіднесення вже засвоєних способів з новими умовами перенесення останніх до нової ситуації, а від дітей старшого дошкільного віку – трансформації та узагальнення таких способів дій;

3) самостійне конструювання за задумом.

Як бачимо, етапна сутність художнього конструювання визначається логікою самого конструювання, визначеною ще Ф. Фребелем, проте й на сьогодні, в контексті пошуку ефективних засобів розвитку творчої самостійності дітей, забезпечення вищезазначеної етапності конструювання сприяє розвитку в дітей умінь вести самостійний пошук нових рішень, варіантів, ідей.

Л. Парамонова, аналізуючи особливості занять дошкільників художнім конструюванням, вказує на те, що вони здійснюються лише на наслідувальній основі дій дітей

відносно дій педагога. Самостійності занять дітей, на думку дослідниці, перешкоджають об'єктивно існуючі складнощі цієї діяльності (велика кількість операцій, їх послідовність, яку складно запам'ятати дитині). Проявам самостійності дошкільників заважає неможливість випробування віднайденого рішення та його виправлення зважаючи специфіку роботи з матеріалом (наприклад, пере зігнути папір без втрати попередньої форми виробу, неможливість відміни вже зробленого розрізання аркуша тощо).

З метою надання заняттям з художнього конструювання більш самостійного та творчого характеру, Л. Парамонова та О. Сафонова розробили авторську систему роботи, в основі якої лежить ідея набуття дітьми узагальненим способом конструювання з паперу шляхом "розпредмечування". Таким чином відбувається переорієнтування дітей з отримання практичних результатів (знайомого предмета) на усвідомлення способів конструювання, які дозволяють формувати у дітей самостійне творче мислення [4, с. 47].

Дослідник В. Гурвіц (2013 р.), підтримуючи погляди Л. Парамонової, зазначає, що часто заняття дітей художнім конструюванням не мають творчого характеру через те, що дорослий неправильно добирає способи діяльності. А саме вони є важливою складовою самостійних дитячих відкриттів, пошуків, трансформації вже відомих способів конструювання, пошуку нових, а також експериментування з різними матеріалами [1, с. 125].

На нашу думку, робота з новими цікавими матеріалами для дітей на сьогодні є достатньо недооціненим елементом педагогічної роботи, яка сприяє прояву у дітей інтелектуальної активності, намаганням отримати більш оригінальний продукт тощо. До того ж у сучасному світі створюється все більше різноманітних матеріалів (паперу, видів конструкторів, викидного матеріалу), вивчення властивостей яких та визначення способів роботи з ними, безперечно, сприятиме розвитку творчості у дітей, намаганням самостійних "відкриттів" у віднайдені образу майбутнього виробу.

Заняття дітей художнім конструюванням передбачають різні форми їх організації – колективну, групову, індивідуальну. Кожна із зазначених форм має потенціал не тільки щодо навчання дітей вказаного виду художньо-продуктивної діяльності, проте й визначає вплив на розвиток у них самостійності. У старшому дошкільному віці ознакою самостійності є організованість дій у групі. Діти 6–7 років прагнуть позбутися від негативізму як намагання зробити щось по-своєму, наперекір вимогам дорослих. Вони здатні до спільних злагоджених дій, особливо у тих видах діяльності, які їх зацікавлюють.

У дослідженнях М. Лісіної встановлено, що спільні дії дітей, особистісні контакти, які виникають при цьому, відіграють важливу роль у розкритті їх творчого початку. Відсутність обмежень, "кліше" з боку дорослого сприяє тому, що діти стають більш розкутими, вільними у самовиявленні. Діти при цьому набувають здатність спрямовувати свої зусилля, практичні дії, ініціативу на вирішення поставлених завдань, виконання задуманого (самостійно або в спільній діяльності). У процесі праці діти самостійно навчаються виконанню відповідальних і достатньо для них складних завдань, вчать досягати запланованих цілей та завдань, виявляючи при цьому наполегливість та відповідальність.

У дошкільній освіті нині актуалізувалася розробка нових засобів активізації різних видів дитячої діяльності. Сучасні програми дошкільної освіти визначають різні підходи до змісту роботи з дітьми засобами конструктивної діяльності. Зазначимо, що більша частина програмового змісту нині засвоюється не на заняттях, а в різних формах організації життєдіяльності дітей, за рахунок потенціалу різних освітніх засобів. У першу чергу, до них можна віднести:

- спільну діяльність дітей та педагогів під час різних режимних моментів;
- самостійну художню діяльність дітей;
- інтегровану продуктивну діяльність з іншими видами дитячої діяльності.

Розвивальний та виховний потенціал занять дітей художнім конструюванням підвищиться, якщо вихователь буде приділяти увагу вихованню у дітей намагання до активної діяльності, оволодінню необхідними операційними діями. При цьому педагогу слід виявляти довіру до дій дітей, найменші намагання до самостійності. Практика в закладі дошкільної освіти визначає, що діти старшого дошкільного віку із задоволенням долучаються до участі у різноманітних заходах. Тому дорослим слід

підтримувати їхню ініціативу щодо виконання певних видів творчих робіт, які малюки створюють (колективно або індивідуально) у самостійних заняттях художнім конструюванням, виявляючи при цьому наполегливість, кмітливість, самостійність, наполегливість тощо.

У самостійних заняттях художнім конструюванням процес більшою мірою орієнтований на інтереси дітей, педагог може визначити достатню кількість часу, необхідного для вирішення завдань творчого характеру. Такі заняття надають більше можливостей для урізноманітнення тематики занять і добору різних матеріалів. Слід вказати на можливості використання вихователем у процесі самостійних занять дітей дещо відмінної від нормативних занять системи оцінювання результатів діяльності дітей, яка більшою мірою орієнтована на особистісні досягнення кожної дитини навіть за умови проведення колективних форм роботи.

Висновки. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку є вимогою сучасної освіти, що потребує пошуку ефективних засобів реалізації даного процесу. Потужний педагогічний і творчий потенціал занять дітей художнім конструюванням має бути спрямований на розвиток їхніх умінь роботи з різними матеріалами, у різних техніках, а також щодо вияву в дошкільників зацікавленості роботою, організованості, працелюбності, самостійності тощо. Перспективи подальших досліджень пов'язані із визначенням умов ефективності організації самостійних занять старших дошкільників художнім конструювання відповідно до сучасних підходів, до розвитку й виховання дітей та щодо організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти.

Література

1. Гурвиц В. Н. Развитие творчества у детей старшего дошкольного возраста в художественном конструировании. *Наука и школа. Педагогические исследования*. 2013. № 4. С. 125–127.
2. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 18 с.
3. Матвієнко С. І. Художня праця та основи дизайну: навч. посібн. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 201 с.
4. Парамонова Л. А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2002. 192 с.
5. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / ДВНЗ "Донбас. держ. пед. ун-т". Слов'янськ, 2014. 243 с.
6. Сивцева И. А. Художественное конструирование, как средство развития творческих способностей у младших школьников в контексте продуктивного обучения: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Краснодар, 2008. 24 с.
7. Смирнова Е. О. Детская психология: учеб. для вузов. Москва: Дрофа, 2008. 336 с.
8. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 25 с.

References

1. Hurvyts, V. N. (2013). Razvytye tvorchestva u detei starsheho doshkolnoho vozrasta v khudozhestvennom konstruyrovanyu [The development of creativity in children of preschool age in artistic design] *Nauka y shkola Pedagogicheskiye yssledovaniya – Science and school. Pedagogical research*. 4. 125–127 [in Ukrainian].
2. Demydova, Yu. O. (2007). Formuvannia pershoosnov piznavalnoi samostiinosti starshykh doshkilnykiv u konstruktyvni diialnosti [Formation of first principles of cognitive independence of senior preschoolers in constructive activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
3. Matvienko, S. I. (2016). *Khudozhnia pratsia ta osnovy dyzainu* [Artistic work and design basics]. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
4. Paramonova, L. A. (2002). *Teoriya y metodyka tvorcheskoho konstruyrovaniya v detskom sadu* [The theory and methodology of creative design in kindergarten]. Moskva: Akademyia [in Ukrainian].

5. Savchenko, M. V. (2014). Vychovannia samostiinosti u ditei starshoho doshkilnogo viku v ihrovii diialnosti [Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sloviansk [in Ukrainian].

6. Syvtseva, Y. A. (2008). Khudozhestvennoe konstruyrovanye, kak sredstvo razvytyia tvorcheskykh sposobnosti u mladshykh shkolnykov v kontekste produktyvnoho obuchenyia [Art design as a means of developing creative abilities in primary school students in the context of productive learning]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Krasnodar [in Ukrainian].

7. Smymova, E. O. (2008). *Detskaia psykholohyia* [Child psychology]. Moskva: Drofa [in Russian].

8. Udina O. M. (2008). Vychovannia samostiinosti doshkilnykiv v obrazotvorchii diialnosti (na materialii aplikatsii) [Educating the independence of preschool children in visual activities (on application material)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Матвиенко С. И.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры дошкольного образования Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Воспитание самостоятельности у старших дошкольников в процессе занятий художественным конструированием

В статье рассматривается проблема воспитания самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в таком виде деятельности, как художественное конструирование. Имея богатый педагогический и творческий потенциал, детское художественное конструирование в последние годы в сфере дошкольного образования претерпевает существенные изменения, обусловленные реорганизацией непосредственно образовательной деятельности, совместной деятельности воспитателя и детей в режимных моментах, самостоятельной художественной деятельности детей и т.д. Всё это может существенно уменьшить потенциал художественного конструирования в развитии такого личностного качества, как самостоятельность, что аргументирует автор статьи.

Ключевые слова: самостоятельность, качество личности, художественное конструирование, художественно-конструкторская деятельность, дети старшего дошкольного возраста.

Matvienko S. I.

Associate Professor, Department of Preschool Education Nizhyn Mykola Gogol State University

Education of self-determination in children of senior preschool children by artificial design

The article analyzes the approaches to the use of the potential of children's artistic designing for the education of senior preschool children of such personal quality as self-determination. The leading role in the development of self-determination belongs to education and training, that is, the leadership of the adult, but it is important to take into account the personal capabilities of children. The independence of the preschool child is shaped to a large extent in practical activity, in view of this it is important to determine the potential of various activities, including - subject-productive and artistic design. It is indicated that this type of activity involves not only modeling the structure of the object being constructed, but also creating an artistic image. In the process of artistic-constructive work, the stages of its conduct are determined, the logic of which is aimed at forming in the child creative independent definitions in creative work. The author of the article draws attention to the fact that the change of approaches to the organization of artistic and constructive activity of children outlined some contradictions concerning the possibilities of development of independent creative activity of preschool children. It is indicated that the educator, in organizing independent classes of children in artistic design, should pay special attention to the experimentation of children with various materials used in this type of work. It is emphasized on the importance of using problem and creative tasks; collective forms of work that promotes not only the improvement of the technical abilities of the child in the process of artistic and constructive activity, but also develops important personal qualities, including self-determination.

Key words: self-determination, personal quality, artistic design, artistic and constructive activity, children of the senior preschool age.